

Charakter odpowiedzialności osób działających w interesie spółdzielni przed rejestracją

The Nature of the Liability of Persons Acting in the Interest of the Cooperative Before its Registration

The author considers the liability of the cooperative's founders and proxies for the legal actions undertaken in the interest of the cooperative before its entry to the court register. Since the cooperative is not established until its registration, the founders and proxies are considered as joint and several debtors against parties to the transactions concluded in the interest of the cooperative. Only after its entry to the court register, the cooperative takes over these debts but may file the recourse claim against its founders or proxies.

Dominik Bierecki

*doktor habilitowany nauk prawnych
Spółdzielczy Instytut Naukowy w Sopocie*

ORCID – 0000-0001-6993-3974

e-mail: dominik.bierecki@sin.edu.pl

Słowa kluczowe:
odpowiedzialność solidarna, spółdzielnia,
rejestracja, założyciele spółdzielni

Key words:
joint and several liability, cooperative,
registration, founders of the cooperative

<https://doi.org/10.36128/priv.vi43.597>

1. Zarys problematyki

Celem artykułu jest omówienie sytuacji prawnej osób ponoszących odpowiedzialność z tytułu czynności prawnych dokonanych w interesie spółdzielni przed jej zarejestrowaniem. Artykuł przedstawia solidarny charakter odpowiedzialności takich osób i analizuje, czy odpowiedzialność taka jest ponoszona wyłącznie przez założycieli spółdzielni czy też przez inne osoby. Artykuł określa także, jakie czynności mogą być uznane za dokonane w interesie niezarejestrowanej spółdzielni. Omówiono w nim również konsekwencje wpisu spółdzielni do Krajowego Rejestru Sądowego w postaci: podmiotowego przekształcenia stosunku cywilnoprawnego wynikającego z czynności dokonanej

w interesie spółdzielni przed rejestracją i powstania po jej stronie roszczeń regresowych.

2. Solidarna odpowiedzialność za czynności dokonane w interesie spółdzielni przed rejestracją

Spółdzielnia powstaje i nabywa osobowość prawną z chwilą wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego (art. 11 § 1 pr. spółdz.¹). Jednak przed tym zdarzeniem prawnym założyciele związani są stosunkami członkostwa w spółdzielni *in statu nascendi* – szczególnej, nieposiadającej osobowości prawnej, organizacji korporacyjnej, której członkami założyciele stają się w momencie złożenia podpisów pod statutem². Spółdzielnia *in statu nascendi* nie została wyposażona przez ustawodawcę w zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych. W pr. spółdz. brak jest przepisów na wzór art. 11 w zw. z art. 161, art. 300¹¹ i art. 323 k.s.h.³, według których spółki kapitałowe w organizacji mogą nabywać prawa i zaciągać zobowiązania. Z pr. spółdz. wynika jednak możliwość zaciągania zobowiązań w interesie niezarejestrowanej spółdzielni. Artykuł 11 § 2 pr. spółdz. ustanawia solidarną odpowiedzialność za zobowiązania wynikające z czynności dokonanych w interesie spółdzielni przed jej rejestracją. Podobną normę prawną wyrażał art. 3 ust. 2 u.spółdz.20⁴, według którego za czynności dokonane w imieniu spółdzielni przed zarejestrowaniem działający odpowiadali solidarnie⁵. W okresie obowiązywania k.h. takie rozwiązanie dotyczyło także spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i akcyjnych, gdyż osoby działające w ich imieniu przed zarejestrowaniem odpowiadały solidarnie i osobiście (art. 171 § 2 i art. 335 § 2 KH). Również art. 8 ust. 2 u.spółdz.zw.⁶ stanowił, że za czynności dokonane w imieniu spółdzielni przed zarejestrowaniem działający odpowiadali do chwili zarejestrowania spółdzielni wobec osób trzecich solidarnie. Za

1 Ustawa z 16.09.1982 r. Prawo spółdzielcze, Dz.U. z 2021, poz. 648 t.j. ze zm.

2 Zob. Krzysztof Pietrzykowski, *Powstanie i ustanie stosunku członkostwa w spółdzielni* (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1990), 97; Dominik Bierecki, *Zasada swobody umów w prawie spółdzielczym* (Warszawa: C.H. Beck, 2021), 83.

3 Ustawa z 15.09.2000 r. Kodeks spółek handlowych, Dz.U. z 2022, poz. 1467 t.j. ze zm.

4 Ustawa z 29.10.1920 r. o spółdzielniach, Dz.U. 1920 nr 111 poz. 733 ze zm.

5 Zob. wydane na gruncie u.spółdz.20 orzeczenie SN z 9.8.1958 r., III CR 588/57, Legalis i wyrok SN z 10.10.1961 r., I CR 740/61, Legalis.

6 Ustawa z 17.02.1961 r. o spółdzielniach i ich związkach, Dz.U. 1961 nr 12 poz. 61 ze zm.

zobowiązania wynikające z tych czynności spółdzielni odpowiadała po jej zarejestrowaniu tak, jak za zaciągnięte przez siebie. Jednakże działający przed zarejestrowaniem spółdzielni odpowiadali wobec niej według zasad prawa cywilnego. W obecnym stanie prawnym, normę podobną do art. 11 § 2 pr. spółdz., ustanawia art. 18 ust 2 SCER⁷, zgodnie z którym osoby dokonujące czynności prawnych w imieniu spółdzielni europejskiej przed rejestracją odpowiadają za nie w braku odmiennej umowy solidarnie i bez ograniczeń, jeżeli spółdzielnia europejska nie przejmie wynikających z nich zobowiązań po zarejestrowaniu.

Artykuł 11 § 2 pr. spółdz. jest podstawą solidarności dłużników w rozumieniu art. 366 § 1 KC⁸ (solidarność bierna). Solidarność zobowiązań zaciągniętych w interesie spółdzielni wynika wprost z ustawy (art. 11 § 2 pr. spółdz. w zw. z art. 369 k.c.). Należy zaznaczyć, że oceny charakteru solidarności dłużników nie zmienia posłużenie się przez ustawodawcę w art. 11 § 2 pr. spółdz. pojęciem solidarnej odpowiedzialności, a nie solidarności zobowiązania. Nie występuje różnica między solidarną odpowiedzialnością dłużników a solidarnością ich zobowiązania⁹.

3. Osoby działające do chwili zarejestrowania spółdzielni

Solidarność dłużników dotyczy osób, które dokonują czynności w interesie spółdzielni przed jej zainteresowaniem, a więc w interesie spółdzielni *in statu nascendi*. Ustawa nie ogranicza kręgu osób, które mogą zaciągać zobowiązanie w interesie niezarejestrowanej spółdzielni. Nie są to wyłącznie założyciele spółdzielni. W orzeczeniu z 9.8.1958 r.¹⁰ SN przyjął, że czynność prawna zdziałana w imieniu (w interesie) niezarejestrowanej spółdzielni powinna być dokonana w granicach upoważnienia osoby działającej za spółdzielnię, a przed rejestracją – za jej członków. Sąd Najwyższy przyjął w tym orzeczeniu, że upoważnienie do działania w imieniu założycieli wynika z umowy o założenie spółdzielni lub z uchwały o powołaniu skład zarządu, a nie wprost z ustawy. Wydaje się jednak, że umocowanie założycieli do dokonywania czynności prawnych w interesie niezarejestrowanej spółdzielni

7 Rozporządzenie Rady (WE) Nr 1435/2003 z 22.7.2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej (Dz.Urz. UE L Nr 207, s. 1)

8 Ustawa z 23.04.1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 2022, poz. 1360 t.j. ze zm.

9 Małgorzata Pyziak-Szafnicka, „Wielość dłużników i wierzycieli”, w *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna* 5, red. Konrad Osajda (Warszawa: C. H. Beck, 2020), 360–361.

10 Orzeczenie SN z 9.8.1958 r., 3 CR 588/57, Legalis.

wynika z ustawy, mianowicie *implicite* z art. 11 § 2 pr. spółdz.¹¹ Natomiast podstawą umocowania innych osób może być czynność prawna, np. umowa zlecenia lub uchwała o powołaniu w skład zarządu. Jednak w wypadku wadliwości takiej czynności prawnej nie dojdzie do przejęcia przez spółdzielnię długu po jej rejestracji¹². Nie będzie miało w tym wypadku znaczenia, że możliwe będzie określenie interesu niezarejestrowanej spółdzielni, w którego zabezpieczeniu czynność prawna została zdziałana. Wadliwość takiej czynności prawnej skutkuje zobowiązaniem działającej osoby z tytułu nienależnego świadczenia (art. 410 k.c.). Natomiast przejmowane przez spółdzielnię po zarejestrowaniu są zobowiązania wynikające z czynności prawnych (art. 11 § 2 zd. 2 pr. spółdz.).

Zastrzec należy, że w wypadku działania osób powołanych do zarządu spółdzielni *in statu nascendi* nie znajdą zastosowania przepisy art. 39 § 3 w zw. z § 5 k.c., sankcjonujące zawarcie umowy w imieniu osoby prawnej, która nie istnieje. Uznanie umowy za czynność dokonaną w interesie niezarejestrowanej spółdzielni (art. 11 § 2 pr. spółdz.) powoduje, że czynność prawna nie jest dotknięta sankcją nieważności ze względu na brak istnienia osoby prawnej.

Założyciele spółdzielni nie są objęci *ex lege* odpowiedzialnością solidarną w sytuacji, w której nie dokonywali czynności w interesie spółdzielni. Moim zdaniem, na podstawie art. 11 § 2 pr. spółdz. solidarną odpowiedzialnością będą objęte strony czynności prawnych dokonywanych w interesie niezarejestrowanej spółdzielni. Natomiast, jeżeli będziemy mieli do czynienia z czynem niedozwolonym, solidarną odpowiedzialność będą ponosili sprawcy szkody. Podobnie przyjmowała doktryna prawa handlowego na gruncie k.h., która uznawała że odpowiedzialność ciążyła tylko na osobach, które działały w imieniu spółki¹³. Natomiast powojenna doktryna prawa spółdzielczego przyjmowała, że za czynności podejmowane w interesie niezarejestrowanej spółdzielni odpowiadają nie tylko założyciele je dokonujący, ale także ci założyciele, którzy wyrazili zgodę na ich dokonanie, przy czym nie chodzi tu o udzielenie stosowanego pełnomocnictwa¹⁴. Moim zdaniem, według takiego

11 Zob. Pietrzykowski, *Powstanie i ustanie stosunku członkostwa w spółdzielni*, 95.

12 Zob. orzeczenie SN z 9.8.1958 r., 3 CR 588/57.

13 Maurycy Allerhand, *Kodeks handlowy. Komentarz* (Lwów: Kodeks Spółka Wydawnicza, 1935), 288

14 Zob. Stefan Grzybowski, *Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego* (Warszawa: Zakład Wydawniczy CRS, 1976), 80; Mirosław Gersdorf, „Komentarz do art. 11”, w *Prawo spółdzielcze. Komentarz* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1985), 43; Pietrzykowski, *Powstanie i ustanie stosunku członkostwa w spółdzielni*, 92.

założenia o odpowiedzialności założycieli wyrażających zgodę możemy mówić w przypadku kumulatywnego przystąpienia do długu.

Z kolei SN, w orzeczeniu z 9.8.1958 r.¹⁵, uznał odpowiedzialność osób działających przy dokonywaniu danej czynności prawnej, a także osób upoważnionych do działania w imieniu członków spółdzielni *in statu nascendi*, którzy nie dokonali czynności, lecz wiedzieli lub wyrazili zgodę na tę czynność prawną (np. uchwałą zarządu). Wydaje się, że takie stanowisko jest niezgodne z teorią doręczenia oświadczenia woli (art. 61 k.c.), a także z dyspozycją normy prawnej z art. 63 § 1 k.c. Ponownie należy stwierdzić, że odpowiedzialność osób, które wiedziały lub wyraziły zgodę na daną czynność prawną w interesie niezarejestrowanej spółdzielni, mogłaby wystąpić w wypadku kumulatywnego przystąpienia do długu. Do tego wymagana byłaby zaś umowa z wierzycielem.

4. Czynności dokonane w interesie spółdzielni

Ustawa nie przesądza wprost czy czynnościami dokonanyymi w interesie niezarejestrowanej spółdzielni są czynności prawne czy też czynności faktyczne. Można więc przyjąć, że chodzi o każdą czynność, która rodzi zobowiązanie jeżeli jest związana funkcjonalnie z działalnością przyszłej (niezarejestrowanej) spółdzielni. Norma prawna z art. 11 § 2 pr. spółdz. dotyczy czynności prawnych skutkującym powstaniem zobowiązania, którego rozliczenie przypaść ma spółdzielni po jej rejestracji (art. 11 § 2 zd. 2 pr. spółdz.). Czynności te mogą skutkować odpowiedzialnością osób działających w interesie niezarejestrowanej spółdzielni, a następnie samej spółdzielni za niewykonanie lub niewłaściwe wykonanie zobowiązania (art. 471 k.c.). Artykuł 11 § 2 pr. spółdz. dotyczy także czynów niedozwolonych dokonanych przez osoby działające w interesie niezarejestrowanej spółdzielni. Norma prawna wynikająca z tego przepisu obejmuje więc również odpowiedzialność deliktową osób działających przed wpisem do rejestru, a kolejno zarejestrowanej spółdzielni. Chodzi o odpowiedzialność za czyn własny (art. 415 i art. 422 k.c.), np. zawarcie umowy cywilnoprawnej w warunkach w których powinna zostać zawarta umowa o pracę (art. 281 pkt 1 k.p.¹⁶). W grę wchodzi także odpowiedzialność za czyn cudzy, w wypadku zawinionego powierzenia wykonania czynności będącej w interesie niezarejestrowanej spółdzielni drugiemu (art. 429 k.c.) lub powierzenia wykonania takiej czynności osobie, która podlega kierownictwu i ma obowiązek stosować się do wskazówek osób działających w interesie niezarejestrowanej spółdzielni (art. 430 k.c.). Z odpowiedzialnością deliktową będziemy mieć w omawianych wypadkach do czynienia również, gdy niewykonanie lub nienależyte wykonanie przez osobę działającą

15 Zob. orzeczenie SN z 9.8.1958 r., 3 CR 588/57.

16 Ustawa z 26.06.1974 r. Kodeks pracy, Dz.U. z 2022, poz. 1510 t.j. ze zm.

przed rejestracją zobowiązania z umowy zawartej w interesie niezarejestrowanej spółdzielni będzie stanowiło czyn niedozwolony (art. 443 k.c.). Należy także uznać, że w świetle art. 11 § 2 pr. spółdz. chodzi także o odpowiedzialność osób działających przed wpisem do rejestru, a następnie zarejestrowanej spółdzielni z tytułu *culpa in contrahendo* (art. 72 § 2 k.c.).

Zwrócić należy uwagę na zbieg podstaw solidarnej odpowiedzialności osób działających w interesie niezarejestrowanej spółdzielni, które wyrządziły szkodę czynem niedozwolonym, w postaci art. 11 § 2 pr. spółdz. i art. 441 § 1 k.c. Przy czym na podstawie art. 441 § 1 k.c. solidarna odpowiedzialność może dotyczyć także sprawcy szkody, któremu zostało powierzone wykonanie czynności w interesie niezarejestrowanej spółdzielni (art. 429 k.c.).

Artykuł 11 § 2 pr. spółdz. nie dotyczy natomiast czynności procesowych podejmowanych w związku z postępowaniem o udzielenie przez Komisję Nadzoru Finansowego zezwolenia na utworzenie spółdzielczej kasy oszczędnościowo-kredytowej lub banku spółdzielczego (art. 7 ust. 1 i 3 u.s.k.o.k. (2009)¹⁷ i art. 30a pr. bank.¹⁸). Nie chodzi tu również o czynności faktyczne (działanie lub zaniechanie), które mogą stanowić: wykonywanie prawa podmiotowego lub wykonanie zobowiązania (czynności te nie rodzą zobowiązania).

5. Przejęcie długu

W piśmiennictwie wskazano, że na mocy art. 11 § 2 zd. 2 pr. spółdz. po wpisem do Krajowego Rejestru Sądowego spółdzielnia przejmuje długi wynikające z czynności dokonanych w jej interesie. Nie mamy tutaj do czynienia z potwierdzeniem przez spółdzielnię czynności według przepisów o prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia (art. 756 k.c.)¹⁹. Według omawianego przepisu przejęcie przez spółdzielnię długu następuje *ex lege* i bez wymogu uzyskania zgody wierzyciela²⁰. Wyłączone jest zastosowanie przepisów regulujących wymóg uzyskania zgody wierzyciela (albo mówiąc ogólniej – przepisów regulujących umowne przejęcie długu). Zastosowanie znajdzie natomiast art. 524 § 1 k.c., zgodnie z którym spółdzielnia będą przysługiwać przeciwko wierzycielowi wszelkie zarzuty dotyczące osoby działającej w jej interesie przed rejestracją spółdzielni (z wyjątkiem zarzutu potrącenia). Ponadto należy zauważyć, że przejęcie długu powoduje ustanie solidarnej odpowiedzialności.

17 Ustawa z 5.11.2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, Dz.U. z 2022, poz. 924 t.j. ze zm.

18 Ustawa z 29.08.1997 r. Prawo bankowe, Dz.U. z 2022, poz. 2324 t.j. ze zm.

19 Por. na gruncie art. 171 KH orzeczenie SN z 10.2.1959 r., I CR 1229/58, Legalis; Allerhand, *Kodeks handlowy. Komentarz*, 289

20 Pietrzykowski, *Powstanie i ustanie stosunku członkostwa w spółdzielni*, 93.

Na gruncie art. 11 § 2 pr. spółdz. nie występuje również solidarność niewłaściwa (*in solidum*) spółdzielni i osób, które działały w jej interesie przed rejestracją. W związku z przejściem długu przez spółdzielnię, jego spłata nie będzie skutkowałą nabyciem wierzytelności w stosunku do osób działających w interesie spółdzielni przed rejestracją (art. 518 § 1 pkt 1 k.c.).

Inna sytuacja występuje w wypadku czynności dokonanych w imieniu spółdzielni europejskiej. Na gruncie art. 18 ust. 2 SCER działanie w imieniu niezarejestrowanej spółdzielni europejskiej zostało uregulowane jako zawarcie umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 k.c.). Dla przejścia zobowiązania przez spółdzielnię europejską wymagane jest żądanie przez nią świadczenia od dłużnika. Przy czym zakres przedmiotowy umowy regulowanej przez art. 18 ust. 2 SCER jest szerszy niż umowy z art. 393 k.c. Artykuł 18 ust. 2 SCER reguluje bowiem przejście na spółdzielnię europejską zarówno praw, jak i obowiązków z umowy zawartej przez osobę działającą przed rejestracją²¹.

Inaczej niż w wypadku przejścia długu, art. 11 § 2 pr. spółdz. nie przywidyuje *explicite* nabycia z mocy prawa wierzytelności, których źródłem są czynności dokonane w interesie niezarejestrowanej spółdzielni (por. art. 18 ust. 2 SCER). Taki jest jednak cel tych czynności, które służą przygotowaniu działalności spółdzielni, a mogą stanowić np. umowę najmu lokalu na siedzibę spółdzielni, umowę o pracę lub umowę zlecenia lub umowę o dzieło²². Nabycie wierzytelności przez zarejestrowaną spółdzielnię koresponduje także z pojęciem działania w interesie, według którego spółdzielnię należy uznać za ostatecznego beneficjenta czynności zdziałanych w jej interesie²³. Wykładnia celowościowa skłania więc do przyjęcia, że zarejestrowana spółdzielnia wstępuje *ex lege* nie tylko w obowiązki, lecz także w uprawnienia powstałe na skutek czynności dokonanych w jej interesie. W wyniku rejestracji spółdzielni następuje przekształcenie podmiotowe stosunków cywilnoprawnych wynikających z czynności dokonanych w interesie spółdzielni przed jej zarejestrowaniem²⁴.

21 Zob. szerzej Dominik Bierecki, *Spółdzielnia europejska w świetle prawa polskiego* (Sopot: Wydawnictwo Spółdzielczego Instytutu Naukowego, 2017), 153–159.

22 Zob. orzeczenie SN z 10.10.1961 r., I CR 740/61, Legalis; por. na gruncie art. 171 § 2 KH orzeczenie SN z 10.2.1959 r., I CR 1229/58, Legalis.

23 Zob. Alicja Kędzierska-Cieślak, *Komis (zagadnienia cywilnoprawne)* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1973), 31–47.

24 Mirosław Gersdorf, „Komentarz do art. 11”, 43; Bierecki, *Spółdzielnia europejska w świetle prawa polskiego*, 150.

6. Roszczenie regresowe

Zgodnie z art. 11 § 2 zd. 3 pr. spółdz. osoby działające przed rejestracją spółdzielni odpowiadają wobec niej według przepisów prawa cywilnego. Na gruncie tego przepisu odpowiedzialność osób działających w interesie niezarejestrowanej spółdzielni należy wiązać z przejęciem przez spółdzielnię ich długów po rejestracji (art. 11 § 2 zd. 2 pr. spółdz.). Różnice wiążą się jednak z deliktowym lub kontraktowym reżimem odpowiedzialności za czyny osób działających przed rejestracją.

W wypadku przejęcia przez spółdzielnię powstałego przed rejestracją zobowiązania z tytułu czynu niedozwolonego wystąpi odpowiedzialność osoby działającej w interesie spółdzielni. Ponieważ na mocy art. 11 § 2 zd. 2 pr. spółdz. spółdzielnia będzie odpowiedzialna za powstałą szkodę mimo braku winy, po naprawieniu szkody będzie więc miała roszczenie zwrotne do sprawcy. Roszczenie takie nie będzie natomiast przysługiwać w wypadku wstąpienia w obowiązek do naprawienia szkody z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (art. 471 k.c.). W związku z przejęciem zobowiązania *ex contractu*, jakie następuje z mocy prawa wskutek rejestracji spółdzielni, nie mogą powstać roszczenia względem poprzednich zobowiązanych osób.

Należy zauważyć, że Mirosław Gersdorf przyjmował, że osoby działające przed zarejestrowaniem spółdzielni będą odpowiedzialne wobec niej według reżimu odpowiedzialności deliktowej za szkodę wyrządzoną spółdzielni ze swojej winy (art. 415 k.c.)²⁵. Moim zdaniem, taka odpowiedzialność nie wiąże się jednak ze wstąpieniem spółdzielni w powstałe przed jej rejestracją zobowiązania.

7. Podsumowanie

Osobami, których dotyczy solidarna odpowiedzialność za czynności zdziałane w interesie spółdzielni przed jej rejestracją, mogą być założyciele spółdzielni lub inne osoby, a różnica wynika ze źródła ich umocowania – ustawy lub czynności prawnej. Jednak solidarna odpowiedzialność jest ograniczona do osób dokonujących czynności prawnych lub sprawców szkody, a nie dotyczy *ex lege* wszystkich założycieli spółdzielni. Czynnościami będącymi źródłem odpowiedzialności mogą być czynności prawne lub czyny niedozwolone. Po rejestracji spółdzielnia wstępuje *ex lege* w stosunek prawny powstały wskutek zdziałanych w jej interesie czynności, przejmując obowiązki i nabywając wierzytelności. Osoby działające przed rejestracją nie odpowiadają za wykonanie zobowiązań *ex contractu*, ale odpowiadają *ex delicto*, jako sprawcy szkody naprawionej przez spółdzielnię mimo braku winy.

25 Mirosław Gersdorf, „Komentarz do art. 11”, 44.

Bibliografia:

- Allerhand, Maurycy. *Kodeks handlowy. Komentarz*. Lwów: Kodeks Spółka Wydawnicza, 1935.
- Bierecki, Dominik. *Spółdzielnia europejska w świetle prawa polskiego*. Sopot: Wydawnictwo Spółdzielczego Instytutu Naukowego, 2017.
- Bierecki, Dominik. *Zasada swobody umów w prawie spółdzielczym*. Warszawa: C.H. Beck, 2021.
- Gersdorf, Mirosław. „Komentarz do art. 11”. W *Prawo spółdzielcze. Komentarz*, 40–44. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1985.
- Grzybowski, Stefan. *Prawo spółdzielcze w systemie porządku prawnego*. Warszawa: Zakład Wydawniczy CRS, 1976.
- Kędzierska-Cieślak, Alicja. *Komis (zagadnienia cywilnoprawne)*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1973.
- Pietrzykowski, Krzysztof. *Powstanie i ustanie stosunku członkostwa w spółdzielni*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1990.
- Pyziak-Szafnicka, Małgorzata. „Wielość dłużników i wierzycieli”. W *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna 5*, red. Konrad Osajda, 351–463. Warszawa: C.H. Beck, 2020.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license. For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>